

Mireisz Tímea¹

A veszélyes üzemi felelősség megjelenése a polgári törvénykönyv tervezetekben²

Absztrakt

Az 1874-es vasúti felelősségi törvény áttörést jelentett a magyar kártérítési jog objektív fejlődését meghatározó elméleti és gyakorlati gondolkodásban. A tanulmány célja, hogy bemutassa, miként alakult ki és fejlődött a veszélyes üzemi felelősség szabályozása a magyar magánjogi tervezetek hosszú időszaka alatt. Rámutat arra, hogy a technikai fejlődés ellenére Magyarországon nem született sem ágazati törvény az újabb üzemekre, sem egységes kódex a veszélyes üzemekre, így a bírói gyakorlatnak kellett pótolnia e hiányokat a vasúttörvény analógiájára, amely szabályokat rögzítettek a tervezetek is. Az Mtj. általános klauzulája révén a veszélyes üzemekre kiterjesztett objektív felelősség kodifikálása ötvözte a bírói gyakorlatból kiérlelt szabályokat a társadalmi-gazdasági szükségletekkel, így a törvényjavaslat bár formálisan nem kötelező, mégis meghatározó normává vált.

Kulcsszavak: deliktuális felelősség, veszélyes üzem, (vértlen, objektív) felelősség, méltányosság, Magánjogi Törvényjavaslat

Abstract

The Hungarian Railway Liability Act 1874 was a breakthrough in the theoretical and practical thinking that determined the development of Hungarian tort law. This study aims to present how the regulation of strict-liability has developed and evolved during the lengthy period of Hungarian private law codification. It highlights that despite rapid technological progress, Hungary has neither enacted a sectoral law for new types of operations nor a unified code for strict liability. As a result, judicial practice had to fill these gaps by analogy with the Railway Act, which rules were incorporated into the draft codes, too. Through its general clause, the Draft on Hungarian Private Law of 1928 (Mtj.) extended the strict liability to a wide scope of enterprises involving increased danger by combining the rules developed by the judiciary with socio-economic needs. Though never formally enacted, the Mtj. exerted a decisive influence.

Keywords: tort liability, hazardous operation, (strict, objective) liability, equity, Hungarian Draft Civil Code of 1928

¹ Mireisz Tímea PhD hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Doktori Iskola.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5463-2236>

² DOI 10.59558/jesz.2025.2.113

I. Bevezetés

Az önálló polgári törvénykönyv megalkotásának igénye már a reformkorban is megfogalmazódott,³ azonban a kor tragikumuma Szladits⁴ és Zsögöd [Grosschmid] szerint az volt, hogy az április törvények a régi feudális rendszer vonatkozásában „*tabula rasa*”⁵ csináltak, míg az új, polgári alapokon nyugvó rendszer kiépítése a neoabszolútizmus időszakában ellehetetlenült. A közjogi helyzet rendezésével⁶ 1867-et követően, az ABGB alkalmazásának hallgatolagossá válásával egyidejűleg ismét felmerült a polgári törvénykönyv megalkotásának fontossága, így 1871-től folyamatosan jelentek meg résztervezetek, amelyek azonban inkább magánmunkálatok voltak,⁷ mintsem összefogott és egységes kodifikáció eredményei. A kötelmi jogi résztervezet Apáthy István nevéhez fűződik, aki 1882-ben jelentette meg összefoglaló művét,⁸ amely a deliktuális felelősség vonatkozásában külön fejezetben szabályozta a tiltott és ezekkel egyenlő cselekményekből eredő kötelemeket. A kötelmi jogi rész mellett 1880-82-ben állt össze az első kezdetleges szöveg többi része is, amely György Elek általános részét, Halmossy Endre dologi jogát, Teleszky István öröklési jogát foglalta magában, de ide volt sorolható Zsögöd [Grosschmid] 1891-ben elkészült házassági jogi tervezete is.⁹ Az egyes részek azonban nem voltak összefüggésben egymással, gyakorlatilag önálló értekezések voltak, tartalmukat és szerkesztésüket illetően is teljesen heterogén, laza konglomerátum volt, ahogy Mádl jellemezte.¹⁰ A kodifikációs vitában a nyugati jogi megoldások adaptációját¹¹ és egyébként a kodifikációs törekvéseket támogató Dell’ Adami Rezső sem támogatta ezen résztervezetek törvényjavaslatként történő előterjesztését, mert véleménye szerint „önámítás vagy a szó értelmének igaztalan kiterjesztése lenne az, ha négy embernek szakadozott, összefüggés és előzetes elvi megállapodás nélküli belemenetelét in medias res codifikationak neveznők.”¹²

A jogfejlődést a század végére külön törvények (a veszélyes üzemi felelősség alapidokumentuma, az 1874. évi vasúttörvény, valamint az ipartörvények) és a bírói gyakorlat mellett tehát a jogtudomány határozta meg. A korszak jogtudományi diskurzusa megosztott volt abban a tekintetben, hogy milyen módon volna célszerű orvosolni az önálló polgári törvénykönyv hiányát. Magánjogászaink egy jelentős része – köztük Wenzel Gusztáv és Zlinszky Imre – Savigny nézeteit követve úgy vélte, hogy a magánjog fejlesztésének alapját az 1867-ben feltámasztott szokásjog, vagyis a nemzeti jog hagyományainak megőrzése és megerősítése képezheti, mivel szerintük „oly jogrendszer, amely a magyar nemzet ősi

³ Az 1848. évi XV. törvénycikk jelentőségéhez lásd: Balogh Judit: Tradicionális és modern konfrontációja az öröklési jogban. In Mezey Barna – Veress Emőd (szerk.): Az április törvények 175 éve: a modern Magyarország megalapozása. Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2024, 347-362. o.; Képešy Imre: Az Országbírói Értekezlet története és öröksége. Osiris, Budapest, 2023, 25-29. o.

⁴ Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog. Első kötet. Grill Károly, Budapest, 1938, 79. o.

⁵ Grosschmid Béni: Magánjogi előadások. Jogsabálytan. Athenaeum, Budapest, 1905, 839. o.

⁶ Képešy Imre: Az út a kiegyezéshez. Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica, 2019/1. szám 85-97. o.

⁷ Homoki-Nagy Mária: Gondolatok a magyar kodifikáció történeti háttéréről. In Hajdú József (szerk.): 90 éves a szegedi jogászképzés. SZTE ÁJK, Szeged, 2013, 85. o.

⁸ Apáthy István: Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Kötelmi jog Általános rész. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1882, 180-188. o.

⁹ Mádl Ferenc: Magyarország első polgári törvénykönyve – az 1959. évi IV. törvény – a polgári jogi kodifikáció tükrében. Mádl Ferenc Intézet, Budapest, 2022², 113. o.

¹⁰ Mádl 2022: 112-114. o.

¹¹ Stipta István: Dell’ Adami Rezső és az ügyvédi hivatás. In Homicskó Árpád Olivér – Szuchy Róbert (szerk.): 60 Studia in honorem Péter Miskolczi-Bodnár. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2017, 478. o.

¹² Dell’ Adami Rezső: A magyar polgári törvénykönyv tervezete és a modern jogtudomány. Franklin-Társulat, Budapest, 1883, 6-9. o.

jogrendjéből indulván ki és abban gyökerezvén, alakulási momentumait és fennállási alapját a magyar társadalom sajátos organizmusában bírja.”¹³ Ez az álláspont azonban a kártérítési jognak hézagossá és egyszerű viszonyokra szabott előzményei miatt komoly dogmatikai és gyakorlati hiányosságokat eredményezett volna.¹⁴ A másik radikális, recepcionista csoport tagjai ezen az oldalon, például Suhayda János vagy Hódossy Imre az ABGB teljes átvétele mellett érveltek, mivel álláspontjuk szerint Európa fejlett nemzetei már minden jogviszonyra, azaz a veszélyes üzemi felelősségre is megfelelő szabályt dolgoztak ki, ezért újat alkotni a magyar nemzetnek már nem lehet, az ABGB miatt pedig amúgy is a magyar és osztrák jogrendszer általános nivellálódása figyelhető meg.¹⁵

Velük szemben állt a kodifikációt pártolók csoportja, például Szalay László és Dell’Adami,¹⁶ akik a történeti iskolától elhatárolódva a kodifikáció révén a magyar magánjog új korszakát kívánták elősegíteni.¹⁷ A szembenálló csoportok közötti határvonal azonban sokszor igen elmosódott volt, Mádl szemléletes példájával élve a kodifikációs folyamatban a legélesebb ellentmondás Zsögödnél volt tetten érhető, aki a magánjogi törvénytervezet kodifikációs bizottságában is aktívan közreműködött, mégis a szokásjog fenntartását tartotta megfelelőnek: „délután a kormánybizottságban törvénykönyvet kodifikál, délelőtt pedig azt tanítja magánjogi előadásában, hogy a törvényalkotás haszontalan dolog.”¹⁸

II. Első próbálkozások az 1900-as Tervezetben

1895-től a BGB kodifikálásának hatására az egységes polgári kódex megalkotásával történő előrelépés kiemelt fontosságú lett, amelyet az a tény is jelez, hogy az igazságügyi minisztérium az 1895. október 16. napján felállított állandó bizottság keretében¹⁹ vette át a kodifikációs munkálatok koordinálását.²⁰ Az európai kodifikációs minták, különösen a német BGB hatására, a törvénykönyv szerkezetére vonatkozóan általánosan elfogadott szerkesztési elvvé vált a pandektisztika tagolási rendszerének átvétele. Az európai mintát követve ez lett a szerkesztő elve az 1900-as első tervezetnek, és megmaradt az 1928-as Magánjogi Javaslat szerkesztésének elvéül is.²¹ A bizottság tagjai közé a kor legnagyobb magánjogászai sorakoztak fel, így a már említett Zsögöd [Grosschmid], Szászy-Szchwarz, Nagy Ferenc, de segédtagként vett részt a munkálatokban a fiatal Szladits és Kolosváry is.²² A bizottság 1900-ban készítette

¹³ Wenzel Gusztáv: Az 1848. előtti magyar magánjog, tekintettel újabb átalakítására. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1885, 4. o.

¹⁴ Balogh Judit: Az osztrák magánjog hatása a magyarországi kodifikációra a XIX. században. In Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Miskolc, 1997, 59. o.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Pólay Elemér: A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára. In Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae-Acta Juridica et Politica, Szeged, 1976, 137. o.

¹⁷ Veress Emőd: Szladits Károly és a magyar magánjogi kodifikáció. In Magyar Jog, 2024/4. szám, 211. o.

¹⁸ Mádl 2022: 109. o.

¹⁹ Az első törvényjavaslat előzményeivel és előkészítésével bővebben foglalkozik a polgári törvénykönyv javaslata indoklásának 1-ső és 2-ik része. Képviselőházi irományok. 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. 1910. XXXII. kötet 886. sz. Pesti Könyvnyomda Rt. Budapest, 1914, 5. o.

²⁰ Veress Emőd: Kilenc évtized – az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv Erdélyben. In Veress Emőd (szerk.): Ad salutem civium inventas esse leges: Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára. Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2019, 162. o.

²¹ Homoki-Nagy Mária: Egy új nemzeti kódex szükségessége: megjegyzések a polgári jogi kodifikáció történetéhez. In Jogtörténeti Szemle, 2017/3. szám, 48. o.

²² Vékás Lajos: Adalékok a Polgári Törvénykönyv történeti és összehasonlító jogi értékeléséhez. In Keserű Barna – Köhidi Akos (szerk.): Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére. Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt. - Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, Budapest-Győr, 2015, 566. o.

el a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete Első szöveg című, ötrészes első javaslat magas színvonalú szövegtervezetét, amely, bár sok tekintetben a BGB hatása alatt állott, mégis az objektív felelősségre vonatkozó rendelkezéseiben önállósodni tudott a BGB szűkkeblű rendelkezéseitől, és a vétkes felelősség számos esetkörét gyűjtötte össze egy, a tilos cselekményektől különálló címszó alatt a kötelmi jog legvégén,²³ amely a „XVI. cím Törvényből folyó egyes kötelmek” harmadik fejezete „Felelősség vétkesül okozott vagy másnak vétkességéből eredő kárért” címet viselte, Marton szerint ezzel is hirdette ezen esetköröknek a vétkesülettől, mint meghatározó felelősségi elvtől való függetlenségét.²⁴ A vétkes felelősség tágabb halmazán belül szabályozta a tervezet a tárgyi felelősség esetköréit, amelynek fő esetét képezte a foglalkozás vagy üzem veszélyességén alapuló felelősség elismerése, egyrészt a vasúti másrészt a az ipari balesetek vonatkozásban.²⁵

A fejezet két fő csoportra²⁶ osztja a benne taglalt eseteket, az 1778-1784. § között olyan esetek szerepelnek, amelyeket vétkesül, maga a károkozó okozott, míg az 1786-1790. § a vétkesül mások által okozott kárért való felelősségi esetek találhatók.²⁷ Tartalmazta többek között a vétőképtelenek méltányosságából való felelősségének kezdetleges szabályát is, az épületkár, állatkár, a gyúlékony- és robbanó, azaz veszélyes anyagok tartásából, veszélyes üzem működéséből, ipari tevékenység folytatásával és a kidobott, kiöntött, felfüggesztett dolgok leeséséért való felelősséget. Az esetcsoportok szerinti kategorizálás a tágabb kategóriába vonható deliktuális felelősségi tényállásokat is vegyesen foglalta magában, mégis egységes keretet adott a vétkesüeti elvtől független felelősségi esetekre.²⁸ A Tervezet szükségesnek tartotta rendelkezései közé felvenni azok kárfelelősségét, akiknek a károsító cselekmény nem számítható be, de bizonyos körülmények között mégis szükséges volt viselniük őket az általuk okozott kár megtérítésére,²⁹ feltéve, hogy a kár a felügyeletre kötelezett személytől meg nem térül.³⁰ A Tervezet a méltányosság elvét az 1778. §-ban szűkebb körben úgy fogalmazta meg, hogy másnak a vagyoni kárát annyiban köteles megtéríteni a vétőképtelen károkozó, amennyiben az a körülményekre, különösen az érdekelt felek vagyoni viszonyaira való tekintettel méltányos, ez a kártérítési kötelezettség tehát szubszidiáriusan, a BGB mintájára került a Tervezetbe.³¹ A Tervezet már tartalmazta a rövidebb, három éves elévülési időt, a vétkes felelősség tilos cselekménnyel való viszonyát, valamint több károkozó

²³ A vétkes felelősség tilos cselekményektől történő különválasztását kifogásolta Haller Károly, álláspontját pedig követték a későbbi tervezetek, amelyek egy fejezetben, de azon belül elkülönülve tartalmazták a deliktuális felelősség csoportjait. Lásd bővebben: Haller Károly: Észrevételek a polgári törvénykönyv tervezetéhez. In Bartha Richard et al. (szerk.): Kritikai tanulmányok a polgári törvénykönyv tervezetéről. I. füzet. Grill Károly, Budapest, 1901, 52-53. o.

²⁴ Marton Géza: Kártérítési kötelmek jogellenes magatartásból. In Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog. IV. kötet. Kötelmi jog különös rész. Grill Károly, Budapest, 1942, 848. o.

²⁵ Szladits Károly: A magyar magánjog vázlat. II. kötet, Grill Károly, Budapest, 294. o.

²⁶ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete: első szöveg. Grill Károly, Budapest, 1900, 399-408. o.

²⁷ Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez. Negyedik kötet, Kötelmi jog (VII-XVI. cím). Grill Károly, Budapest, 1902, 615. o.

²⁸ Annak ellenére, hogy még nevében is vétkes károkról rendelkezett a Tervezet, a korabeli szakirodalomban is vita tárgyát képezte, hogy a vétkesség fikcióján alapuló, vagy attól független, az 1874-es vasúttörvénnyel hasonlatos felelősséget szabályozzon-e a tervezet. A vitához lásd bővebben: Bleuer Samu: Az ipari veszély. In Jogtudományi Közlöny, 1902/25. szám, 216-218. o. és Schwartz Izidor: Az ipari veszély. In Jogtudományi Közlöny, 1902/27. szám, 233. o.

²⁹ Ezt vetítette elő már Frank Ignác is az ABGB vonatkozásában bő 50 évvel korábban. Lásd bővebben: Frank Ignác: A közigazgatás törvénye Magyarhonban I-III. A Magyar Királyi Egyetem Betűivel, Buda, 1845, 700. o.

³⁰ Szladits részletesen foglalkozott a vétőképeség kérdésével, meghatározva a vétőképeség tartalmi kereteit is, amely szerint: „jogellenes viselkedésért, vagyis valamely jogi parancs vagy tilalom megszegéséért észszerűen csak az vonható felelősségre, aki a parancsot vagy tilalmat megérteti és megfogadni képes, vagyis, akiben megvan a normális lelki motiváció képessége.” Szladits Károly: Vétőképeség. I. rész. In Jogtudományi Közlöny, 1907/1. szám, 2. o.

³¹ Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez. 1902, 618. o.

egyetemleges felelősségét is.³² Az első szövegváltozat körül azonban több kérdés is felmerült a szöveg értelmezése kapcsán, amely miatt végül a felelősségi esetkör fenntartása mellett annak újra szövegezése vált szükségessé.

A Tervezet 1782. §-a szabályozta, hogy aki önállóan ipart folytat, vétkeiségre tekintet nélkül felelős a kárért, amely az üzem vagy az üzemberendezések hiányosságaiból e veszélyre tekintettel másokra hárul. A Tervezet szövegezéséből kitűnik, hogy abban a veszélyesség elve alapján határozták meg a felelősséget.³³ A tervezet rendelkezését az iparosok felelősségre vonása tekintetében helyeselték,³⁴ azonban aggályosnak tekintették a felelősség szabályozását a veszélyes üzemekre az 1783-1784. §§-okban, amely vonatkozásában a Tervezet kiterjesztette a szigorúbb felelősséget minden olyan ipar folytatójára, amely természeténél fogva az alkalmazottakra vagy harmadik személyre nézve különös veszéllyel jár, és felelőssé tette őket minden kárért, amely ezen veszélyből származik, mentesülést pedig kizárólag vis major esetére engedte meg,³⁵ ezzel az 1874-es vasúttörvény hármaskénti rendszerénél szigorúbb mentesülést tett lehetővé. A Tervezet a veszélyes üzemi iparágak taxatív felsorolását nem tartotta lehetségesnek, ezért csak a legfontosabb esetköröket emelte be a szabályozás körébe, úgymint a vasúti, sikló- és gőzhajózási vállalatok, a gáz- és villamosság szolgáltatással foglalkozó vállalatok, a vízvezetéki, építő- és bányá- kőfejtő vállalatoknak a vállalat vagy ipar üzeménél előforduló károk. A felelősség előzetes kizárása vagy korlátozása az 1874-es vasúttörvény mintájára semmis volt.

A tervezetre adott észrevételek egyöntetűen azt az álláspontot hirdették, hogy „hathatós védelmet az ipari veszéllyel szemben csak az objectív felelősség elve nyújt, mely a vasutakra nézve már törvényes elismerést nyert” és a Tervezet célja ezen jogfejlődés mentén tovább általánosítani a vasutakra vonatkozó felelősséget, egyúttal kiterjeszteni a tervezet felelősségét egyes nem ipari veszélyekre is, például az automobil közlekedésre, amelyek mások személy- és vagyonbiztonságát nagyobb mértékben veszélyeztetik.³⁶ A Tervezet jelentősége pedig az volt, hogy a benne foglalt veszélyes üzemi esetköröket is elkezdte a gyakorlat a tárgyi felelősség keretében értékelni.³⁷ Történt pedig mindez annak ellenére, hogy a szövegtervezet megjelenését követően igen rövid időn belül holtpontra jutott, ezért a bizottság a bírálathoz a következő években átdolgozta a tervezetet és az indokolást. Az új előterjesztést 9 kötetben foglalták össze „A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag” elnevezés alatt, amelynek 8. kötete részletesen foglalkozott a veszélyes üzemi felelősség, vétlen felelősségen belüli szabályozásával. A javaslat felülvizsgálata és a bizottság újjáalakítását követően újabb kodifikációs anyagot tett közzé „A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének főkérdéseire vonatkozó bizottsági tárgyalások” címmel, a javaslat azonban ennek ellenére sem tudott tárgyalásig eljutni, ezért néhány évre ismét háttérbe került a polgári törvénykönyv tárgyalása.³⁸

A tervezet háttérbe szorulásának több oka volt. Egyrészt szerkesztését nem tartották elég koherensnek, az általános vélemény az volt, hogy a tervezet inkább a szerkesztők korábbi résztervezeteinek egyeztetett összefoglalója volt.³⁹ Másrészt, és Mádl szerint ez volt a döntő ok a szövegtervezet elbukásában, hogy a törvénykönyv jellege, társadalmi tartalma „túl

³² A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete: első szöveg. 1900, 408. o.

³³ Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez. 1902, 627. o.

³⁴ Schwartz Izidor: Az ipari veszély. In Jogtudományi Közöny, 1902/24. szám, 208-210. o.

³⁵ Dezső Gyula: Az objectív kártérítés tana. Grill Károly, Budapest, 1917, 226. o. és A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetének további tárgyalását előkészítő Főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag (a továbbiakban: Főelőadmány). VII. kötet, Grill Károly, Budapest, 1905, 449. o.

³⁶ Főelőadmány 1905: 449-451. o.

³⁷ Marton 1942: 848. o.

³⁸ Mádl 2022: 115. o.

³⁹ Vékás i.m. 566-567. o.

feudális volt a polgárság számára és túl polgári a feudális erők számára.”⁴⁰ Ez az ellentét, amelyet Zsögöd vonatkozásában is láttunk, végig követte az előkészítő bizottság munkáját, és rányomta bélyegét a javaslat megszületésére. Kifejezi ezt a bizottsági jegyzőkönyv I. teljes ülésének anyaga is, amelyben folyamatosan megjelenik a régi és az új jog összehangolása iránti igény, és amelyben Erdély Sándor igazságügyminiszter maga is kimondja, hogy a kodifikációhoz Werbőczy követésén keresztül vezet az út azzal, hogy „a mi elkorhadt, a mit a modern élet fejleményei túlhaladtak, meg fogjuk ujitani, összhangba fogjuk hozni a mai viszonyok szükségleteivel.”⁴¹

III. A méltányosság megjelenése a vétlen felelősség körében, az 1913-as Javaslat újításai

Az egyeztető munka 1913-ig elhúzódott, és az új törvényjavaslat „A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Második szöveg” megállapítására vezetett.⁴² Újabb átdolgozás után Balogh Jenő igazságügyi miniszter a javaslatot (immár a harmadik szövegváltozatot) 1913 novemberében a Képviselőház elé terjesztette törvényjavaslatként, ez volt „A polgári törvénykönyv törvényjavaslata. Az országgyűlés elé terjesztett szöveg.” A negyedik tervezet „A törvényjavaslat bizottsági szövegét” a különbizottság 1915-ben terjesztette az országgyűlés elé, de az első Tervezzel azonos belpolitikai okok miatt, amelyek a régi jog feltámasztását és konzerválását hirdették, a háború és a belpolitikai zűrzavar miatt a második tervezet parlamenti elfogadása is elmaradt.⁴³ A második törvényjavaslaton az első szövegváltozathoz képest általánosságban csak a szükséges módosítások történtek meg a nagyobb szerkezeti szabatosság, egyszerűsítés és az elvi álláspontok helyesbítése végett.⁴⁴ Míg az 1900. évi Tervezet még teljesen különálló fejezetet szentelt a vétlenül okozott károknak és a tilos cselekményeknek, addig az 1913-ban elkészült Javaslat már közös főcím alatt, de változatlanul külön fejezetben helyezte el⁴⁵ a felelősségi fejezetet a Tizenötödik címben „Tiltott cselekmény és vétlen károkozás” megnevezéssel, amellyel mintegy a tiltott cselekménnyel szembe állítva szabályozta a vétlen károkozást, elismerve annak létjogosultságát, jóllehet kivételesnek tekintve azt.⁴⁶

A Javaslat 1486. §-a újra fogalmazza az első Tervezet 1778. §-ában foglalt rendelkezést és meghatározza a vétlenül okozott károk általános rendelkezését a mintaként szolgáló második BGB tervezet nyomán,⁴⁷ és a BGB 829. §-a alapján nem speciális, hanem általános rendelkezéssé szélesíti ki, az egész deliktuális kártérítési jog fundamentumává alakítja át a

⁴⁰ Mádl 2022: 115. o.

⁴¹ Lányi, Bertalan et al. (szerk.): A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei. 3. kötet, Franklin Társulat, Budapest, 1897, 8-9. o.

⁴² Képviselőházi irományok. 1910. XXXII. kötet, 1914, 8. o.

⁴³ Indokolás Magyarország magánjogi törvénykönyvének törvényjavaslatához. I. kötet, Közzéteszi a M. Kir. Igazságügyminisztérium, Budapest, 1929, 6. o. és Mádl 2022: 116. o.

⁴⁴ Képviselőházi irományok, 1910. XXXII. kötet 1914, 8. o.

⁴⁵ Buday Gyula: Vétlen károkozás. Bíráló vélemények a polgári törvénykönyv törvényjavaslatáról. 4. füzet. Kötelmi jog 2. rész. In Meszlény Artúr (szerk.): Magyar jogászegyleti értekezések új folyam, X. kötet, 63-66. füzet, Franklin Társulat, Budapest, 1914, 283. o.

⁴⁶ A polgári törvénykönyv javaslata indoklásának 3-ik és 4-ik része (3-ik rész). In Képviselőházi irományok, 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. 1910. XXXIII. kötet 886. sz. Pesti Könyvnyomda Rt. Budapest, 1914, 241. o. Ugyanezt a kivételes jelleget hangsúlyozza Eörsi is, aki szerint hiába terjedt el széles körben az objektív felelősség, a főszabály maradt a vétkességi felelősség. Eörsi Gyula: Kártérítés jogellenes magatartásért. Közgazdasági és Jogi Könyvek, Budapest, 1958, 15. o.

⁴⁷ Hamza Gábor: Történeti áttekintés a magyar magánjog (polgári jog) kodifikációjáról. In Szalma József (szerk.): A magyar Tudomány Napja a Délvidéken, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság kiadványai 43., Újvidék, 2014, 27. o.

szabályt,⁴⁸ amelyet később az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat változatlan tartalommal fenntartott. A veszélyes üzemi felelősség vonatkozásában az 1874. évi vasúttörvény rendelkezéseinek érintetlenül hagyása mellett⁴⁹ az 1913-as Javaslat tehát fontos kiegészítést eszközölt a BGB⁵⁰ előkészítő munkálataiban szereplő, de a német polgári törvénykönyvből végül kimaradó, deliktuális felelősség körében alkalmazandó általános méltányossági klauzula felvételével (1486. §), amely az ABGB rendelkezései alapján korlátozottan, a vétőképtelen vonatkozásában és csak végső esetben, szűk körben már ismert volt, és amelynek Tervezetben való megjelenése és Javaslatban való elismerése Marton szerint ennek a külön szabálynak az kiszélesítése volt az objektív felelősségi elv általános érvényre juttatásának elősegítésére.⁵¹ A rendelkezés az alábbi szövegezéssel került a Javaslatba: „az, aki másnak valamely jogvédelem érdekét jogellenesen, de vétkesen sérti meg, a sértettnek ebből eredő vagyoni kárát, ha máshonnan meg nem térül, annyiban köteles megtéríteni, amennyiben ezt a fennforgó körülményekre, különösen az érdekelt felek vagyoni viszonyaira tekintettel a méltányosság megkívánja.”

A szabály szubszidiárius jellege azonban nehezen értelmezhető, ha a rendelkezést általánosan a vétkes felelősségre kívánjuk vonatkoztatni. Az ok, ami miatt mégis ekként szövegezték meg az volt, hogy az állandó bizottság az előbbi általános szabályt a vétőképtelen személyek kártételei vonatkozásában kívánta felállítani az első Tervezet mintájára, és a bizottsági kérdések alapján arra a döntésre jutottak, hogy csak annyiban vonható felelősségre a vétőképtelen az általa okozott károk megtérítéséért, amennyiben nincsen felügyeletre kötelezett személy vagy e személy a kárt nem képes megfizetni, ennyiben és emiatt tehát szubszidiárius a rendelkezés. A rendelkezés alkalmazási köre viszont az Indokolás szerint már sokkal szélesebb ennél, mert a benne megfogalmazott méltányossági szabály minden jogellenesen okozott kárra kiterjed, akár azért, mert a károkozó vétőképtelen, akár azért, mert a kár nem volt előrelátható, akár azért, mert tiltott cselekménynek nem minősül a károkozás.⁵² A méltányosság elve tehát itt már nem egyedi, hanem általános jellegű szabályként jelentkezik.⁵³ Mádl szerint a méltányosság egyenesen a felelősség új alakzatát hozta létre a kártérítés színpadán a vétkességi felelősség és a veszélyes üzemi felelősség mellett.⁵⁴ Az 1913-as Javaslat tételes joggá válásának elmaradása ellenére lényeges volt ez a rendelkezés, mivel általa a bírói gyakorlat számára „elvi éllel ad felhatalmazást”⁵⁵ szokásjogi úton a méltányosság alkalmazására.

Az 1913-as javaslat a méltányosság elve alapján a vétkes felelősség felfelé, azaz csupán egy irányban, a károkozóra szigorúbban történő alkalmazását engedi meg, „amennyiben ezt tekintettel a körülményekre, különösen az érdekelt felek vagyoni viszonyaira a méltányosság megkívánja.”⁵⁶ Ennek okát szintén az indokolás adja meg, mivel a vétkes károkozó kizárólag a méltányosság korlátai között felelt (megjegyzés: sokkal inkább helytállt), érte ezalatt nemcsak

⁴⁸ Marton odáig megy az általános szabály fontosságának hangsúlyozásában, hogy nézete szerint „jobban megélné a gyakorlati bírászkodás ezzel az egyetlen szakasszal kezében, ha az egész (...) cím összes többi szakaszait törölnék is a törvényből, mint megfordítva, az összes többi szakaszokkal ennek az egynek kihagyása mellett.” Marton Géza: Az objektív felelősség elve a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában. In Magyar Jogászegyleti értekezések és tanulmányok, 1933/1. szám, 54. o.

⁴⁹ Gyulai Mór: A kártérítés a polgári törvénykönyv javaslata szerint és az 1874:XVIII. tc. In Jogtudományi Közlöny, 1914/33. szám, 349. o.

⁵⁰ Bővebben a méltányosság általános részi és kötelmi jogi megjelenésére az európai kódexekben lásd Mádl Ferenc: A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964, 407-417. o.

⁵¹ Marton 1942: 849. o.

⁵² Képviselőházi irományok XXXIII. kötet, 1914: 255. o.

⁵³ Mádl 1964: 415. o.

⁵⁴ Mádl 1964: 414. o.

⁵⁵ Zoltán Ödön: Méltányosság és kártérítési jog. In Jogtudományi Közlöny, 1952/5. szám, 212. o.

⁵⁶ 1913-as Javaslat 1486.§-a.

a kártérítés mértékét, de azt is, hogy kártérítés egyáltalán követelhető volt-e, figyelembevéve továbbá azt is, hogy a méltányosság mindig az összes körülmény figyelembevételével ítéhető meg akkor is, ha a javaslat csak az érdekelt felek vagyoni viszonyait emeli ki legfontosabb körülményként.⁵⁷ Éppen a méltányosság „felelősségalapító jellege” zárta ki annak lehetőségét, hogy a Javaslat kidolgozói helyet adjanak a felelősség méltányossági alapon történő enyhítésének vagy elengedésének – noha ez a megközelítés, a károkozó vagyoni helyzetére és véltenségre tekintettel, akár indokolt is lehetett volna,⁵⁸ ahogyan azt például az 1911-es svájci polgári törvénykönyv⁵⁹ tételes jogként már ismerte.

Marton a méltányosság elvét a bírónak a társadalmi érdekmérlegelése körében kiegészítő elvként fontosnak tartotta annak ellenére, hogy a veszélyes üzemi felelősség körében történő alkalmazhatósága ebben a korszakban még kérdéses volt, így az 1913-as javaslatban még nem merült fel az alkalmazhatóságának korlátozása a veszélyes üzemek felelőssége körében. Az egyik ilyen kritika, amit legmarkánsabban Nizsalovszky fogalmazott meg, hogy a Javaslat a méltányossági gondolattal korlátozva ismeri el a vétkes felelősség elvét és a döntési jogot a végső kérdés eldöntésére, a kártérítési kötelelem fennállása vagy fenn nem állása kérdésében a bíró kezébe adja, ami a német jogban a „*horror vacui*” érzését keltené, mert elképzelhetetlen, hogy a bíró a tényállást ne a jogszabályból magából vezesse le.⁶⁰

Az 1913-as javaslat az 1900-as szövegtervezettel nagyrészt egyezően rendelkezik a kárról, amelyet bizonyos dolgok által okoznak vagy amely bizonyos ipari veszély következtében áll elő (1487-1490. §.), valamint rendelkezik a mások cselekményeiért való felelősségről (1492-1495. §).⁶¹ Megtartva az esetscsoportok felsorolási jellegét, az 1913-as javaslat is rendelkezik az épület összeomlásából vagy egyes részeinek lehullásából másra háruló kárról, a megbízott felelősségéről jogellenesen okozott károk esetében, az államnak hivatalnokai által hivatalos minőségükben okozott károkért, az állat által okozott kárért való felelősségről, ahol kimondja, hogy vadállatok és luxusállatok esetében a felelősség korlátlan és akkor is terheli az állattartót, ha minden szükséges óvintézkedést megtett. Rendelkezik továbbá a gyúlékony vagy egyébként veszélyes anyagot készleten tartók objektív felelősségéről, szigorúbb felelősséget állapítva meg azzal szemben, aki anélkül tart készletben robbanó anyagot, hogy ez valamilyen jogos érdek védelme miatt szükséges lenne vagy hogy állásuknál fogva erre kötelezve volnának.

Amint látjuk, itt is vegyesen találhatók objektív felelősségi és egyéb speciális, veszélyes üzemi felelősség köréhez hasonló tényállások, amelyeket a veszélyesség elve alapján, továbbá a kockázatok megfelelő elosztása miatt tartottak indokoltnak bevonni a szabályozás tárgykörébe.⁶² Ugyanezen indok vezette a bizottságot az ipari veszélyes üzemek javaslatba történő felvételére, hasonlóan az 1900-as Tervezet rendelkezéseéhez. A Javaslat 1490. § (1)

⁵⁷ Képviselőházi irományok XXXIII. kötet, 1914: 255. o.

⁵⁸ Az első Tervezetet követő Főelőadmány is részletesen előadja a kérdés felmerülésekor, hogy miért nem kívánják a svájci kötetmi jogi törvény mintáját átvenni, mert álláspontjuk szerint az parttalanná tette volna a felelősségre vonás határait, ugyanis „a törvénynek legalább annyiban irányt kell adnia a bírónak, hogy megjelölje a korlátokat, a melyeken nem szabad túlmennie, nehogy az egyik féllel szemben gyakorolt méltányosság a másikat sújtsa méltánytalanul.” A kapcsolódó kérdéseket és bírálatot lásd bővebben Főelőadmány 1905: 446. o.

⁵⁹ A svájci polgári törvénykönyv 5. kötetmi jogi részének 1911. március 30-i módosítása alapján a 44. § (1) és (2) bekezdése és 99. § (2) bekezdése lehetővé tette a méltányosság alapján az enyhébb kártérítés megítélését vagy akár a kártérítés teljes elengedését is.

⁶⁰ Ugyanakkor maga Nizsalovszky is elismeri, hogy lényeges különbség van aközött, hogy a német jog a kodifikált joghoz van szokva, a magyar bíró pedig nagyobb függetlenséghez van szokva még a jogszabályokkal szemben is, és erre tekintettel nagyobb függetlenséget követel is magának. Nizsalovszky Endre: Az objektív felelősség a Magánjogi Törvénykönyvben. Hozzászólás Marton Géza Az objektív felelősség elve a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában című tanulmányához. In Jogállam, 1933/4-6. szám, 142-143. o.

⁶¹ Wittmann Ernő: Megjegyzések a Magyar Polgári Törvénykönyv tervezete második szövegének kártérítési jogához. Melléklet az „Ügyvédek lapja” 48-ik számához. Márkus Samu nyomdája, Budapest, 1913, 91. o.

⁶² Marton 1942: 848. o.

bekezdése szerint, aki önállóan ipart folytat, az felel a kárért, amely az üzem vagy az üzemberendezések hiányosságából másokra hárul. Ez az alapeset az első Tervezetnél jóval szabatosabban objektív felelősséget írt elő, de csak arra a körre, amelynél a kár az üzem vagy az üzemberendezések hiányosságának következményei, amelyek tehát egyrészt elháríthatók kellő gondosság tanúsítása mellett vagy amelyek megelőzésére felelősségi (szavatossági) biztosítás kötése lehetséges.⁶³ Az 1913-as Tervezet egyértelmű különbséget tesz azok között, akik ipari vagy más jellegű tevékenységet folytatnak, vagy olyan üzemmódot alkalmaznak, amely természeténél fogva fokozott veszélyt jelent másokra nézve. Az ilyen veszélyes üzemek és foglalkozások szigorúbb felelősség alá tartoznak, és a vis maior kivételével minden esetben helytállni kötelesek a bekövetkezett károkért – függetlenül attól, hogy a kár az üzem vagy annak berendezéseinek hibájából eredt-e. Ez a rendelkezés az 1874. évi vasúttörvényben foglalt felelősséget terjeszti ki minden iparra, foglalkozásra és üzemmódra, amely különös veszéllyel jár és minden kárra, amely másoknál személyükben vagy vagyonukban ennek következtében szenvednek,⁶⁴ amelynek oka a bírói gyakorlat vasúttörvényt kiterjesztő és széleskörben alkalmazó gyakorlatának 1913-as Javaslatba történő implementálása volt. Az indoklás továbbá utal arra is, hogy a kártérítés személyi és dologi károkra egyaránt kiterjed, csakúgy, mint a vasútra fennálló felelősség. A Javaslat nem kívánta taxatív felsorolni a veszélyes üzemeket és foglalkozásokat, hanem azok minősítését a bíróra bízta, annak függvényében, hogy az adott tevékenység jellegéből fakadóan indokolt-e a fokozott felelősség alkalmazása. Ugyanakkor a legjellemzőbb eseteket az 1900-as Tervezet alapján példálózó jelleggel megemlíti, megerősítve, hogy ezeknél a tevékenységeknél feltétlenül indokolt a szigorúbb felelősségi szabályok érvényesítése.

A Javaslat rendelkezik a felelősség előzetes kizárásának és korlátozásának tilalmáról is annak érdekében, hogy a felelősségi szabályokat ne lehessen megkerülni. Fontos változás az is, hogy a károsult önhibáját nem határozza meg önálló kimentési oknak a Tervezet, hanem az csupán kármegosztás körében vehető figyelembe. Rendelkezik továbbá a vétlen károkozás alapján egyetemlegesen kötelezettek egymás közötti viszonyáról, amelynek kapcsán kiemelendő, hogy abban az esetben, ha az egyetemlegesen kötelezettek egyike vétlen károkozás, a másik pedig tiltott cselekmény alapján köteles a kárt megtéríteni, akkor egymás közötti viszonyukban a teljes kár viselésére az utóbbi lesz köteles.⁶⁵

IV. Veszélyes üzemi felelősség a Magánjogi Törvényjavaslatban

A kodifikáció az első világháborút követően több éves kihagyást követően csak 1922-ben került újra napirendre a Szász Béla vezette kodifikációs bizottság irányításával,⁶⁶ és az ötödik szövegtervezet 1927 végére készül el és 1928. március 1-jén terjesztette Pesthy Pál igazságügyi miniszter a Magánjogi Törvényjavaslatot (Mtj.) az országgyűlés elé. Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényhozási tárgyalásáról szóló 1931. évi XXII. törvénycikk különleges eljárás keretében rendelkezett és 60 tagú bizottság keretében kívánta az Mtj. tárgyalását előkészíteni. Ekkor már hazánk európai viszonylatban igencsak elmaradottnak számított a magánjogi kodifikáció eredményeit tekintve,⁶⁷ ezért biztatónak tűnt, hogy az Mtj.-t magas szakmai színvonalra alkalmassá fogja tenni az elfogadásra, de ismét több ok együttes hatása miatt a törvényjavaslat érdemi tárgyalása megghiúsult, a javaslat megrekedt

⁶³ Képviselőházi irományok XXXIII. kötet, 1914, 257. o.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Képviselőházi irományok XXXIII. kötet, 1914, 261. o.

⁶⁶ Vékás: i.m. 567. o.

⁶⁷ Szász Béla: Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslatáról. In Kollár László (szerk.): Magyar Jogászegyleti értekezések új folyam, XX. kötet, 1928/98. szám, 10-12. o.

ezen a szinten, és soha nem lett belőle törvény.

Ezen okok közül a leglényegesebb volt maga a törvényjavaslat és a vele szemben tanúsított ellenállás, amely a trianoni békeszerződést követően a szokásjogi erők megerősödése miatt következett be,⁶⁸ amely erők a kodifikációban egyfajta akadályt láttak a későbbi területi és általa a magánjogi jogegységesítés lehetőségére.⁶⁹ Szladits szerint ez volt az Mtj. elvetésének fő oka, nem pedig a gazdasági világválság negatív hatása,⁷⁰ pedig véleménye szerint a magánjogi törvénykönyv kiváltképp kötelmi jogi részében értékes anyag, és szükség lenne az állandóság biztosítékára, a hatályba lépésre, melyet azonban egyetlen érv, trianoni gyászunk akadályoz.⁷¹ Kolosváry is akként érvelt, hogy „a problémának megoldása pedig aligha lehet más, minthogy az elkészült kódextervezetet tanulja, használja és értékesítse a tudomány és az élet, de, a törvényhozó hatalom szempontjából maradjon meg az továbbra is tervezetnek, maradjon azok között a javaslatok között félretéve, melyeknek egyelőre törvénnyé válnia még nem szabad.”⁷²

A Magánjogi Törvényjavaslat annak ellenére, hogy megmaradt javaslatnak, mégis szellemi fogódzkodóként, háttéranyagként, sőt még hivatkozási alapként is szolgált és évtizedekre meghatározta a bírói gyakorlat jogalkalmazását, azaz Mádl szavaival élve „osztozott a Tripartitum sorsával: törvény nem lett belőle, de mint jog (...) átment a gyakorlatba.”⁷³ Almási Antal szerint a Javaslat folytatta azt az utat, amelyet két másik, törvényerőre szintén nem emelkedett mű bejárt, és a magyar nemzet válságos idejében a magyar jog teljes átalakítását és fejlesztését véghez vitte, „a török vész idejében Werbőczy Tripartituma, az osztrák abszolutizmus után pedig az országbírói értekezlet,” valamint a Javaslat, mint a bírói gyakorlat „sugalmazója és igazi gerince.”⁷⁴ Ez persze nem jelentette azt, hogy azt kvázi hatályba léptetett tételes jogként alkalmazták, de „számos megoldását a bírói gyakorlat szokásjogi úton alkalmazta.”⁷⁵ Bár az Mtj. formálisan nem lépett hatályba és nem vált tételes joggá, tartalmi megoldásai a szokásjogon keresztül mégis beépültek a bírói gyakorlatba. Marton szerint egyes rendelkezései „*inveterata consuetudo*”-ként, azaz bevett jogként funkcionáltak. Az Mtj. így nem kötelező jogforrásként, hanem a szokásjog összefogását segítő eszközként, a joggyakorlat egységesítésének katalizátoraként játszott fontos szerepet a két világháború közötti magyar magánjogban.⁷⁶

Az Mjt. 1737. §-a az 1913-as Javaslat tartalmilag azonosan vette át az 1913-as Javaslat körében ismertetett általános objektív felelősségi szabályt, amellyel a vétkesen okozott károk megtérítését a méltányosság elve alapján kiszélesítette és a tiltott cselekmények

⁶⁸ König Vilmos: A Magánjogi Törvénykönyv javaslata. In Bíráló vélemények a Magánjogi Törvénykönyv Javaslatáról, Jogtudományi Közlöny Könyvtára 15. Franklin Társulat, Budapest, 1929, 2. o.

⁶⁹ Szladits Károly: Szokásjog és kódex. In Emlékkönyv Meszlényi Artur születésének 60. évfordulójára. Politzer Kiadó, Budapest, 1936, 272. o.

⁷⁰ A lehetséges okok között szerepelt Szászy Béla halála is, akinek a neve összeforrta az Mtj. megalkotásával, a korabeli szaklapok az Mtj. megtorpanását egyöntetűen Szászy halálának tulajdonították: „igazán tragikus veszteség, hogy a nagy jogalkotó művész kezéből éppen akkor hullott ki a toll, amikor végre mindenki: parlament, jogtudomány és gyakorlati jogászság egységes lendülettel a kódex törvényerőre emelésére tökélt el magát.” Szemle. In Jogtudományi Közlöny, Budapest, 1931/13. szám, 131. o. Továbbá „súlyosbítja a helyzetet Szászy Béla halála, aki legalaposabb ismerője volt a Mjtj. anyagának és aki leghivatottabb lett volna arra, hogy a gazdag bírálati anyagot feldolgozza.” A Magánjogi Törvénykönyv javaslata. Név nélküli cikk, In Jogtudományi Közlöny, Budapest, 1931/13. szám, 133. o.

⁷¹ Szladits Károly: A Magánjogi törvénykönyv. In Jogállam: Jog- és államtudományi szemle, 1931/1-2. szám, 55. o.

⁷² Kolosváry Bálint: A magánjogi kodifikáció problémája. In Törvényhozók Lapja, 1932/1. szám, 3. o.

⁷³ Mádl 2022: 120. o.

⁷⁴ Almási Antal: A kötelmi jog kézikönyve. Tébe Kiadóvállalat, Budapest, 1926, 6-7. o.

⁷⁵ Vékás: i.m. 567. o.

⁷⁶ Marton 1942: 849. o.

mellett,⁷⁷ azokkal egyenrangú kártérítési jogcímeikként kezelte. Marton álláspontja szerint a méltányosság elve a javaslat szellemében kizárólag a deliktális felelősség általános körében alkalmazható, mivel az tévesen az egyes speciális esetköröket, így a veszélyes üzemek felelősségét azzal is szigorítani kívánta, hogy a méltányos megítélés lehetőségét elvonta a bírótól, holott annak minden egyes esetben alkalmazhatónak kell lennie, mert ennek hiányában a veszélyes üzemek körében az üzem terjedelmét nem lehet tekintetbe venni. Marton szerint a méltányosság elvének kiegészítő elvként az egész törvényjavaslatot végig kell követnie, és ezzel összefüggésben a vétkes és vétklen felelősségnek is egymást kiegészítő, nem pedig szembenálló felelősségalapító elvekként kell megjeleníteniük, ugyanakkor véleménye szerint az ideális állapot az lenne, hogy ha a vétklen felelősség teljes általánosságban befogadást nyert az Mtj.-be, a vétkes felelősség lassanként feleslegessé válna, mivel a tágabb felelősség szükségképpen magában foglalja a „közelebbsmaradót”.⁷⁸

Ezzel egyetértve, de még a vétkességtől független felelősség elvi alapokra helyezése mellett is nagyobb érdemének tartotta Balás P. Elemér, hogy az Mtj. a személyiségi jogok elvi alapján áll, egyrészt úgy, hogy a károkozó egyéni magatartása mellékessé válik benne, mert a kár objektív tényéből indul ki és nem a károkozót helyezi középpontba, hanem azt, hogy ki felelős vagyonaival a kárért, azaz lényegesnek azt tekinti, hogy a kár megtérítésére szolgáló vagyont kijelölje végső soron azért, hogy a kár megtérüljön. Ez a paradoxon véleménye szerint a technológia fejlődéséből ered, mivel a dologiasodással, a tárgyi felelősséggel a személy háttérbe szorul, mintegy a vagyon függvényeként jelenik meg.⁷⁹ Másrészt viszont az esetek másik nagy csoportjában a kárt nem a vagyon funkcionalitása, hanem a személyiség érvényre juttatása érdekében kifejtett tevékenység idézi elő, ezt fejezi ki az Mtj. 1737.§-ának általános szabálya.⁸⁰

A jogelméletben ekkor, az Mtj. hatására megjelenik a kártérítési kötelelem elemeinek alaposabb vizsgálata is, amelyet a hazai szakirodalom nagyobb része egyaránt a jogellenes magatartásból,⁸¹ a kárból és a kettő közötti okozati összefüggésből állónak feltételezett (valamint a beszámíthatóságból, mint előfeltételből).⁸² Marton és Balás P. továbbá kifejezetten tárgyi mozzanatnak tekintették a jogellenességet.⁸³ A méltányosság Mtj.-ben foglat szerkesztésével összefüggő dogmatikai kérdések kapcsán az előbbivel ellentétes oldal is kialakult, így Barát⁸⁴ és Nizsalovszky szerint a szabályozás kifejezett oksági alijából kiindulva kizártnak tekintették a méltányosság elvi alkalmazását a veszélyes üzemekre. Nizsalovszky például azzal érvel, hogy a veszélyes üzemek károkozása nem jogellenes, hanem ezek tartoznak ex lege csoportba,⁸⁵ így az 1737. §-ben foglalt méltányossági szabály – amely csak jogellenes, de vétklen károkozás esetére vonatkozik – fogalmilag nem is alkalmazható e

⁷⁷ Ifj. Szigeti László: A kártérítés gyakorlatából. In Polgári Jog, 1935/9. szám, 569. o.

⁷⁸ Marton Géza: Az objektív felelősség elve a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában. In: Nagy Dezső Bálint (szerk.): Magyar Jogászegyleti értekezések és tanulmányok, 1933/1. szám, 67. és 72. o.

⁷⁹ Balás P. Elemér: A kártérítés a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában. In Nagy Dezső Bálint (szerk.): Magyar jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok, 1934/5. szám, 56-59. o.

⁸⁰ Balás P.: i.m. 59. o.

⁸¹ Benkő ezzel szemben feleslegesnek tartotta a jogellenesség felvételét a felelősségi tényállásba. Benkő Gyula: A kártérítési jog elvi kérdései. In Jogtudományi Közlöny, 1955/4. szám, 245. o. Lásd ezzel ellentétes álláspontként a jogellenesség fejlődését az Mtj. alapján Erdős István: Jogellenesség és kártérítés. In Jogtudományi Közlöny, 1935/43. szám, 268-270. o.

⁸² A jogellenesség magyarországi fejlődéstörténetéhez lásd Landi Balázs: A jogellenesség eszme-és forrástörténete a magyar magánjogban. Szent István Társulat – Az apostoli Szentszék könyvkiadója, Budapest, 2021, 75-160. o.

⁸³ Marton Géza: A polgári jogi felelősség. Triorg Kft., Budapest, 1993, 173-181. o. és Balás P.: i.m. 66-70. o.

⁸⁴ Barát Sándor: Hozzászólások Dr. Marton Gézának „Az objektív felelősség elve a magánjogi törvénykönyv javaslatában” címen tartott előadásához. In Nagy Dezső Bálint (szerk.): Magyar Jogászegyleti Értekezések és Egyéb Tanulmányok, 1933/2. szám, 275-276. o.

⁸⁵ Hasonlóan vélekedik Dezső is a vétklen károkozás törvényből folyó kivételessége kapcsán. Dezső 1932: 200. o.

körben.⁸⁶ Ezzel szemben Szigeti az Mtj-t érintő cikksorozata egyik részében⁸⁷ úgy vélte, hogy sem jogi, sem elvi indok nem áll fenn arra, hogy a méltányosság alkalmazása kizárt legyen a veszélyes üzemek felelősségénél.⁸⁸

Az Mtj. szerkesztése az 1913-as Javaslatot követte abban is, hogy a véletlenül okozott kárért való felelősséget a tilos cselekményeket követően külön fejezet tartalmazta. A szabály körébe vont tevékenységek köre nem volt zárt az 1913-as Javaslatban sem, és nem kívánta taxatívén felsorolni az üzemek körét az Mtj. sem, mivel a gyakorlati élet igényeihez jobban alkalmazhatónak vélte az általános közös ismérvek mentén megfogalmazott klauzula bevezetését. A tervezet megtartotta az épület vagy annak egyes részeinek lehullásából eredő véletlen károkért, az állat által okozott károkért,⁸⁹ és a gyúlékony vagy egyébként veszélyes anyag, és a robbanóanyag készletben tartásával járó véletlen károkért való felelősség esetköreit (1738-1740., 1743. §§) valamint a kirendelt személy által harmadik személynek okozott károk megtérítéséért való véletlen felelősséget (1721.§).⁹⁰

Az ipari és egyéb veszélyes üzemek felelősségét az Mtj. 1741. §-a határozta meg, és „határozottan egyike a legsikerültebben szövegezett szakaszoknak.”⁹¹ Eszerint: „Aki önállóan oly ipari vagy egyéb foglalkozást folytat vagy bármely célra oly üzemmódot alkalmaz, amely természeténél fogva különös veszéllyel jár, felel az ilyen iparüzésből, foglalkozásból vagy üzemmódból akár alkalmazottjára, akár harmadik személyre háramló kárért, hacsak nem bizonyítja, hogy a kárt erőhatalom okozta.” Ezt követően pedig felsorolja a legfontosabb veszélyes üzemeket, amely az 1913-as Javaslatban képest tartalmazza a köztes időben a bírói gyakorlat által az 1874. évi vasúttörvény hatályának kiterjesztésével elvégzett jogfejlesztő tevékenység eredményeit, így a veszélyes üzemi felelősség szerint „felelnek különösen a vasúti, sikkó-, géperejű hajózási, vízvezetéki, gázt és villamosságot szolgáltató, építő- és bányavállalatok, továbbá mindazok, akik gépkocsit, felvonógépet, repülőgépet vagy léghajót járatnak.”

A tárgyi felelősséget megalapozó tevékenységek vonatkozásában is láthatjuk, hogy az Mtj. a Javaslat mentén a felelősségi esetek alapjául az 1741. § alapelveként a veszélyességi elvet jelölte meg, kiegészítve az érdekelvvel, amelyet az üzem nagy terjedelme, mint súlyosító körülmény is erősített.⁹² Ez az értelmezés eredményezte azt is, hogy a nagy terjedelmű üzemek

⁸⁶ Nizsalovszky: i.m. 146. o. vö. Dezső érvelésében Nizsalovszkyhoz hasonlóképpen elveti a jogellenességet, mert egy balesetre, ami egy véletlen sosem lehet azt mondani, hogy jogellenesen következett be, legtöbb esetben a jogellenességnek még a „lehellete” is távol van. Dezső 1932: 196. o.

⁸⁷ Ifj. Szigeti: i.m. 569. o.

⁸⁸ Ezt az érvet fogadta el Dezső is, és a gyakorlat is utat talált a méltányosság alkalmazhatóságát a jogelméleti fenntartások ellenére is. Dezső Gyula: Kártérítési felelősségek találkozása. In Angyal Pál et al. (szerk.): Emlékkönyv Meszlény Artúr születésének 60. évfordulójára. Politzer Kiadó, Budapest, 1936, 119. o.

⁸⁹ Amely kárért Marton szerint némileg következtelenül, de nem szabott felső határt a felelősségre, azaz még vis major esetén is felelt az állattartó, ide nem értve a háziállat tartóját. Marton 1933: 68. o.

⁹⁰ Nizsalovszky az Mtj.-ben foglalt eseteket három elméleti csoportba sorolta: 1. amelyeknél a vétkesség vélelmezett és jogellenesség áll fenn, de lehetséges ellenbizonyítás, például a gyúlékony vagy veszélyes anyag készletben tartójának felelőssége az Mtj. 1740. § első bekezdése alapján, 2. amelyeknél jogellenes magatartás vétkesség nélkül a méltányosság alapján keletkezett kártérítést, azaz a vétlenség bizonyítása esetén is méltányosság alapján kártérítés megállapítható, például a háziállat tartójának felelőssége az Mtj. 1739. § (2). bekezdése szerint, valamint 3. amelyeknél a vétkesség és a jogellenesség hiányában ex lege a törvény taxatív felsorolása keletkezett kártérítést és csak vis major esetén lehet szabadulni a kárkötelemtől, például a jogos érdek nélkül robbanóanyagot tartó felelőssége, mely utóbbi eset azonban nem koherens, a felsorolt példák inkább a másik kettő csoport alá szubsumálhatók. Nizsalovszky egyébként maga is úgy gondolja, hogy ezen csoportok variálódhatnak, amely kazuisztika eredményezi a sokrétűséget, amit Marton kifogásol. Nizsalovszky: i.m. 146-147. o.

⁹¹ Dezső Gyula: A kártérítési kötelezettség különféle alapjairól. In Almási Antal et al. (szerk.): Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez. I. kötet. Grill Károly, Budapest, 1932, 219. o. 180. l.áb.

⁹² Marton 1942: 848. o.

objektív felelőssége a szabályozásban veszélyes üzemek felelősségével vált egyenlővé.⁹³ Már ekkor megjelent azonban az a nézet, amely az üzemek szigorúbb felelősségét nem vagy nem csupán a veszélyesség elve alapján látta indokoltnak, mivel a körébe tartozó esetek egyre kevésbé a veszélyességgel, mint fő ismérvvvel voltak jellemezhetőek, így felelősségi elvként például az üzemek nagy terjedelme vagy a méltányosság általános kiterjesztése is felmerült.⁹⁴ Az Mtj. a kimentési okok körét is változatlanul hagyta, a károkozó kizárólag vis major és a károsult önhibája esetén mentesülhetett a kár megtérítése alól. Itt jegyeznénk meg, hogy mivel a méltányosság csak az általános objektív felelősségi szabály körében volt alkalmazható, az elv a bírói gyakorlatban ténylegesen nem fejtett ki a veszélyes üzemi felelősség mellett felelősségalapító hatást, mivel ha az üzembentartó valamely kimentési ok alapján sikerrel kimentette magát (ami egyébként is igen szigorúan és szűkkörben érvényesült), akkor pusztán a méltányosság alapján nem kötelezték kártérítésre az üzembentartót.⁹⁵ Ezzel ellentétes volt Eörsi meglátása, aki szerint viszont a méltányosság alkalmazása igenis bevett volt a bíróságok gyakorlatában, olyannyira, hogy sokszor akkor is alkalmazták, amikor annak jogalapja sem lett volna vagy ha alkalmazása akár ellenkező döntés alapjául is szolgálhatott volna.⁹⁶

Az Mtj. még nem oldotta fel a károsult önhibája mentesülési ok vonatkozásában a veszélyes üzemi felelősség körében rögzült téves bírói gyakorlatot, amely a Polgári Határozatok Tárába 545. szám alatt felvett, 1917-ben kiadott elvi határozattal megerősítve⁹⁷ gátat szabott a kármegosztási törekvéseknek. Noha az Mtj. 1112. és 1742. §-ai már utaltak a kármegosztás lehetőségére, a bírói gyakorlat továbbra is a „mindent vagy semmit” elvét követte, különösen a vétőképtelen károsultak esetén. A kérdés végleges tisztázására a gyakorlatnak egészen a Kúria 1934. december 1-jén hozott 70. számú jogegységi döntésig kellett várnia, amely a korábbi anyagi igazságtalanságokat⁹⁸ gyökeresen megváltoztatta, mégpedig a jó irányban. Ez a döntés utólag mintegy beteljesítette az Mtj. szabályozási törekvéseit, és kimondható, hogy a Kúria ebben a körben az Mtj.-re is támaszkodva szabott gátat a merev bírói gyakorlatnak és írta elő a veszélyes üzemi felelősség esetére is, hogy a károsult, és annak közreható magatartásának a vizsgálata elengedhetetlen a veszélyes üzem felelősségének elbírálásakor.⁹⁹ Nem vette fel rendelkezései közé az Mtj. a harmadik személy elháríthatatlan cselekményét, de azt a bíróságok továbbra is alkalmazták az 1874-es vasúttörvény alapján. Beemelte viszont a veszélyes üzemi felelősség vonatkozásában az előzetes felelősségkorlátozás és felelősségkizárás tilalmi szabályát.

Az Mtj. hiányossága volt, hogy a bírói gyakorlatból nem emelte át a veszélyes üzemek találkozásából eredő kár veszélyes üzemek közötti rendezését, kizárólag a külső, harmadik személynek okozott kár vonatkozásában tartalmazta az Mtj., hogy a károkozók a károsult személy irányában egyetemlegesen felelnek. Megtartotta viszont az Mtj. az 1913-as Javaslatnak a véltlenül okozott kár és tiltott cselekménnyel okozott kár esetén történő rendezési elvét akként, hogy többek közös károkozása esetén harmadik személy irányában egyetemleges felelősség állt fenn, de egymás közti viszonyukban a kártérítési kötelezettség a tiltott

⁹³ Benkő: i.m. 241. o.

⁹⁴ A téma bővebb feldolgozására lásd Balás P.: i.m. 70-73. o.

⁹⁵ Benkő szerint bár a magyar bírói gyakorlat tehát bár sok tekintetben úttörő volt a méltányosság megállapításával, mégsem aknázza ki a méltányosságban rejlő lehetőségeket teljes terjedelemben, és igen gyakran „csak” a mindkét félre méltányos, azaz részleges kártérítést ítél csak meg, ami véleménye szerint hibás eljárást eredményezett. Lásd bővebben: Benkő: i.m. 241. és 247. o.

⁹⁶ Eörsi: i.m. 122. o.

⁹⁷ „A vasút a sérült önhibájának címén csak akkor mentesül a felelősség alól, ha a baleset kizárólag a sérült önhibájából következett be.” Polgári jogi határozatok tára. A Királyi Kúria hivatalos kiadványa, 3. kötet, E.H. 545. szám, Budapest, 1925. 288. o.

⁹⁸ Marton 1993: 151. o.

⁹⁹ Istvánffy László: A részben önközta kár a tárgyi felelősség körében. In Magyar Jogi Szemle, 1936/1. szám, 38. o.

cselekmény elkövetőjét terhelte. Összességében pedig, ahogy Marton megállapította: „*a vétlen felelősség most már nem kazuisztikusan, egyenként megnevezett kivételes esetekben, hanem principaliter vonul be a szerződésen kívüli felelősségbe.*”¹⁰⁰

V. Összegzés

A magánjogi kodifikáció mintegy 35 évet felölelő időszaka alatt rengeteget fejlődött a technika és a gazdaság, amely fejlődés nem lett szabályozva a veszélyes üzemek tárgya szerint, sem ágazati törvény, sem egységes magánjogi kódex nem született, amely a veszélyes üzemekkel kapcsolatos felelősségi szabályokat tételes jogi formában rögzíthette volna – szemben a német és osztrák szabályozási mintákkal. Egyedül az 1874. évi vasúttörvény állt rendelkezésre,¹⁰¹ és az annak mentén kialakuló bírói gyakorlat. Amikor a vasúttörvényt megalkották, a vasút volt a legmodernebb és legtöbb biztonsági hibalehetőséget, veszélyt magában rejtő technikai vívmány, a személy- és vagyonbiztonság megsértésének nagyobb valószínűsége itt realizálódott,¹⁰² azonban a vasúttörvény megalkotásakor a technológia még gyerekcipőben járt, viszont az autók, repülőgépek, a villamosság, gázrendszer, gyári gépek a 19. század utolsó harmadától a 20. század első harmadára valóságossá váltak. A szabályozási hiányokat pedig a vasúttörvény analógiája mentén a bírói gyakorlatnak kellett kialakítania.

Azzal viszont, hogy az Mtj. 1741.-§-a a törvénytörvény keretei közé a veszélyes üzemek felelősségét beemelte, általánosságban minden veszélyes üzemre kiterjesztve a szigorúbb felelősséget egy klauzulával, személyi és dologi károk tekintetében is, Mádl álláspontja szerint a polgári jogi fejlődésben szinte egyedülállót hozott létre, amihez képest még a francia fejlődés is kevesebb volt.¹⁰³ Ezekben az esetekben már kétségtelenül a vétkességtől független, tárgyi felelősségről volt szó, amelynek alapja egyedül az okozati összefüggés volt a fokozott veszélyforrás és a kár között.¹⁰⁴

Láthattuk, hogy az Mtj. és az azt megelőző tervezetek sem tartalmazták valamennyi részletszabályát a veszélyes üzemi felelősségnek, sokkal inkább beemelték a joggyakorlatból azokat az egységes szabályokat, mintegy „legkisebb közös többszörösként”, amiket az 1874. évi vasúttörvény hatálybalépését követően a bíróságok gyakorlata indukált és a társadalmi és gazdasági fejlődés szükségessé tett. Véleményem szerint az Mtj. az indokolásában található célkitűzést, amely szerint „a polgári törvénykönyv nem annyira reformkódex, mint inkább a fennálló magyar magánjog értékes elemeinek rendszeres egybefoglalása legyen”¹⁰⁵ a veszélyes üzemi felelősség szabályozása körében meg is haladta, és bár az Mtj. nem szolgált, nem is szolgálhatott volna tételes jogi hivatkozási alapként az ítéletekben, de a benne foglalt szabályokat a bíróságok figyelembe vették döntéseik meghozatala során.

¹⁰⁰ Marton 1933: 53. o.

¹⁰¹ A vasúttörvény mellett megszületett a légi közlekedésről szóló 10.270/1922. M. E. sz. rendelet is, mellyel az ágazat gyors fejlődésére tekintettel ideiglenes formában egy, szükség esetén könnyen módosítható tételes szabályt kívántak létrehozni.

¹⁰² Zoltán Emil: Tárgyi felelősség és kármegosztás. In Jogtudományi Közlöny, Budapest, 1931/13. szám, 130. o.

¹⁰³ „Az MTJ az objektív felelősség kodifikálásában a következetesség szempontjából az egyedüli, a történeti sorrend szempontjából pedig az első a polgári magánjog fejlődésében,” még ha következetességén a gyakorlat ejtett is néhány csorbát (például a repülőgépek felelősségének rendelkezés képesti enyhébb alakulása vonatkozásában) vonatkozásában. Mádl 1964: 390-391. o.

¹⁰⁴ Benkő: i.m. 240. o.

¹⁰⁵ Indokolás Magyarország magánjogi törvénykönyvének törvényjavaslatához. Közzéteszi a M. kir. Igazságügyminisztérium, I. köt. Budapest, 1929, 7. o.

Irodalomjegyzék

Almási Antal: A kötelmi jog kézikönyve. Budapest, Tébe Kiadóvállalat, 1926.

A Magánjogi Törvénykönyv javaslata. Név nélküli cikk. In Jogtudományi Közlöny, 1931/13. szám, 131-132. o.

A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Első szöveg. Grill Károly, Budapest, 1900.

A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő főelőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag. VII. kötet, Grill Károly, Budapest, 1905, 443-479. o.

Apáthy István: Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Kötelmi jog Általános rész. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1882.

Balás P. Elemér: A kártérítés a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában. In Nagy Dezső Bálint (szerk.): Magyar jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok, 1934/5. szám, 47-92. o.

Balogh Judit: Az osztrák magánjog hatása a magyarországi kodifikációra a XIX. században. In Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Miskolc, 1997, 55-68. o.

Balogh Judit: Tradicionális és modern konfrontációja az öröklési jogban. In Mezey Barna – Veress Emőd (szerk.): Az április törvények 175 éve: a modern Magyarország megalapozása. Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2024, 349-362. o. https://doi.org/10.47079/2024.mbve.aprilisitv.13_18

Barát Sándor: Hozzászólások Dr. Marton Géának „Az objektív felelősség elve a magánjogi törvénykönyv javaslatában” címen tartott előadásához. In Nagy Dezső Bálint (szerk.): Magyar Jogászegyleti Értekezések és Egyéb Tanulmányok, 1933/2. szám, 270-277. o.

Buday Gyula: Vétlen károkozás. Bíráló vélemények a polgári törvénykönyv törvényjavaslatáról. 4. füzet. Kötelmi jog 2. rész. In Meszlény Artúr (szerk.): Magyar jogászegyleti értekezések új folyam, X. kötet, 63-66. füzet, Franklin Társulat, Budapest, 1914.

Benkő Gyula: A kártérítési jog elvi kérdései. In Jogtudományi Közlöny, 1955/4. szám, 239-250. o.

Dell' Adami Rezső: A kártérítési jogról. In Magyar Themis, 1878/3. szám, 20-23. o.

Dezső Gyula: Az objectiv kártérítés tana. Grill Károly, Budapest, 1917.

Dezső Gyula: A kártérítési kötelezettség különféle alapjairól. In Almási Antal et al. (szerk.): Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez. I. kötet. Grill Károly, Budapest, 1932.

Dezső Gyula: Kártérítési felelősségek találkozása. In Angyal Pál et al. (szerk.): Emlékkönyv Meszlény Artúr születésének 60. évfordulójára. Politzer Kiadó. Budapest, 1936, 98-119. o.

Eörsi Gyula: Kártérítés jogellenes magatartásért. Közgazdasági és Jogi Könyvek, Budapest,

1958.

Erdős István: Jogellenesség és kártérítés. In Jogtudományi Közlöny, 1935/43. szám, 268-270. o.

Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban, I-III. A Magyar Királyi Egyetem Betűivel, Buda, 1845.

Grosschmid Béni: Magánjogi előadások. Jogszabálytan. Athenaeum, Budapest, 1905.

Gyulai Mór: A kártérítés a polgári törvénykönyv javaslata szerint és az 1874:XVIII. tc. In Jogtudományi Közlöny, 1914/33. szám, 349-350. o.

Haller Károly: Észrevételek a polgári törvénykönyv tervezetéhez. In Bartha Richard et al. (szerk.): Kritikai tanulmányok a polgári törvénykönyv tervezetéről. I. füzet. Grill Károly, Budapest, 1901.

Hamza Gábor: Történeti áttekintés a magyar magánjog (polgári jog) kodifikációjáról. In Szalma József (szerk.): A magyar Tudomány Napja a Délvidéken, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság kiadványai 43., Újvidék, 2014.

Homoki-Nagy Mária: Gondolatok a magyar kodifikáció történeti háttéréről. In Hajdú József (szerk.): 90 éves a szegedi jogászképzés. SZTE ÁJK, Szeged, 2013, 83-92. o.

Homoki-Nagy Mária: Egy új nemzeti kódex szükségessége: megjegyzések a polgári jogi kodifikáció történetéhez. In Jogtörténeti Szemle, 2017/3. szám, 45-49. o.

Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez. Negyedik kötet. Kötelmi jog (VII-XVI. cím), Grill Károly, Budapest, 1902.

Indokolás Magyarország magánjogi törvénykönyvének törvényjavaslatához. I. kötet. Közzéteszi a M. kir. Igazságügyminisztérium, Budapest, 1928.

Istvánffy László: A részben önokozta kár a tárgyi felelősség körében. In Magyar Jogi Szemle 1936/1. szám, 27-41.

Képešsy Imre: Az Országbírói Értekezlet története és öröksége. Osiris, Budapest, 2023.

Képešsy Imre: Az út a kiegyezéshez. Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica, 2019/1. szám, 85-97. o.

Képviselőházi irományok, 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. 1910. XXXII. kötet 886. sz., Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1914.

Képviselőházi irományok, 1910. évi június hó 21-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. 1910. XXXIII. kötet 886. sz., Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1914.

Kolozsváry Bálint: A magánjogi kodifikáció problémája. In Törvényhozók Lapja, 1932/1. szám, 2-3. o.

König Vilmos: A Magánjogi Törvénykönyv javaslata. In Bíráló vélemények a Magánjogi Törvénykönyv Javaslatairól, Jogtudományi Közlöny Könyvtára 15., Franklin Társulat, Budapest, 1929, 2. o.

Landi Balázs: A jogellenesség eszme-és forrástörténete a magyar magánjogban. Szent István Társulat – Az apostoli Szentszék könyvkiadója, Budapest, 2021.

Lányi Bertalan et al. (szerk.): A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei. Franklin Társulat, 3. kötet, Budapest, 1897.

Mádl Ferenc: A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

Mádl Ferenc: Magyarország első polgári törvénykönyve – az 1959. évi IV. törvény – a polgári jogi kodifikáció tükrében. Mádl Ferenc Intézet, Budapest, 2022².

Marton Géza: Az objektív felelősség elve a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában. In Magyar Jogászegyleti értekezések és tanulmányok, 1933/1. szám, 53-84. o.

Marton Géza: Kártérítési kötelmek jogellenes magatartásból. In Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog. IV. kötet. Kötelmi jog különös rész., Grill Károly, Budapest, 1942.

Marton Géza: A polgári jogi felelősség. Triorg Kft., Budapest, 1993.

Nizsalovszky Endre: Az objektív felelősség a Magánjogi Törvénykönyvben. Hozzászólás Marton Géza Az objektív felelősség elve a Magánjogi Törvénykönyv javaslatában című tanulmányához. In Jogállam, 1933/4-6. szám, 141-150. o.

Pólay Elemér: A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára. In Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae-Acta Juridica et Politica, Szeged, 1976.

Schwartz Izidor: Az ipari veszély. In Jogtudományi Közlöny, 1902/24. szám, 208-210. o.

Schwartz Izidor: Az ipari veszély. In Jogtudományi Közlöny, 1902/27. szám, 233. o.

Stipta István: Dell' Adami Rezső és az ügyvédi hivatás. In Homicskó Árpád Olivér – Szuchy Róbert (szerk.): 60 Studia in honorem Péter Miskolczi-Bodnár. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2017, 475-487. o.

Szászy Béla: Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslatáról. In Kollár László (szerk.): Magyar Jogászegyleti értekezések új folyam. 1928/98. szám, 3-33. o.

Ifj. Szigeti László: A kártérítés gyakorlatából. In Polgári Jog, 1935/9. szám, 567-570. o. Szemle. In Jogtudományi Közlöny, Budapest, 1931/13. szám, 131. o.

Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog. Első kötet. Grill Károly, Budapest, 1938.

Szladits Károly: Vétőképesség. I. rész. In Jogtudományi Közlöny, 1907/1. szám, 2-4. o.

Szladits Károly: A Magánjogi törvénykönyv. In Jogállam: Jog- és államtudományi

szemle, 1931/1-2. szám, 54-57. o.

Szladits Károly: A magyar magánjog vázlat. II. kötet, Grill Károly, Budapest, 1935.

Szladits Károly: Szokásjog és kódex. In Angyal Pál et al. (szerk.): Emlékkönyv Meszlény Artúr születésének 60. évfordulójára. Budapest, Politzer Kiadó, 1936, 272-279. o.

Zoltán Emil: Tárgyi felelősség és kármegosztás. In Jogtudományi Közlöny. 1931/13. szám, 129-130. o.

Zoltán Ödön: Méltányosság és kártérítési jog. In Jogtudományi Közlöny. 1952/5. szám, 212-217. o.

Vékás Lajos: Adalékok a Polgári Törvénykönyv történeti és összehasonlító jogi értékeléséhez. In Keserű Barna – Kőhidi Ákos (szerk.): Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére. Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt. – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, Budapest-Győr, 2015, 564-574. o.

Veress Emőd: Kilenc évtized – az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv Erdélyben. In Veress Emőd (szerk.): Ad salutem civium inventas esse leges: Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára. Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2019, 157-171. o.

Veress Emőd: Szladits Károly és a magyar magánjogi kodifikáció. In Magyar Jog, 2024/4. szám, 210-217. o.

Wenzel Gusztáv: Az 1848. előtti magyar magánjog, tekintettel újabb átalakítására. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1885.

Wittmann Ernő: Megjegyzések a Magyar Polgári Törvénykönyv tervezete második szövegének kártérítési jogához. Melléklet az „Ügyvédek lapja” 48-ik számához. Márkus Samu nyomdája, Budapest, 1913, 3-98. o.